

# НАРАТЫЎНАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ “ПОШУКАЎ БУДУЧЫНІ”

К. ЧОРНАГА

*Часнок І. Ч.*

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт*

“Пошукі будучыні” – адзін з апошніх класічных раманаў К. Чорнага, у якім, на думку многіх айчынных літаратуразнаўцаў, пісьменніцкі талент выявіўся напоўніцу.

Нашу ўвагу прыцягнула наратыўная стратэгія (сукупнасць наратыўных працэдур, якія вытрымліваюцца, або наратыўных сродкаў, якія выкарыстоўваюцца для дасягнення пэўнай мэты ў рэпрэзентацыі наратыву [5, с. 79]) урамане. Менавіта ад стратэгіі ў многім залежыць наратыўная арганізацыя твора: выяўленне ў ім асноўных нараталагічных катэгорый, выкарыстанне пэўных прыёмаў.

Імператывам часу і галоўнай тэндэнцыяй усёй культурнай сітуацыі 1940-х гг., калі ствараліся “Пошукі будучыні”, зрабілася метанаратыўнае мастацкае маўленне: з інтэнцыямі агульнасці, супольнасці, выразнай акцэнтаванасці ўсіх мастацкіх сэнсаў.

Разам з тым, метанаратыўнасць у дадзеным выпадку не перашкодзіла выяўленню нацыянальнага і агульнафіласофскага. Як заўважыла Л. Сінькова, “у раманах “Пошукі будучыні” К. Чорны знайшоў такі маштаб мастакоўскага погляду на лёс беларуса, пры якім канкрэтыка падсавецкага жыцця “згубілася” сярод найвялікшых, неабвержных трагедый XX стагоддзя, трагедый у лёсе тутэйшага чалавека” [2;с. 113].

У спецыфіцы хранатопу таксама трэба падкрэсліць маштабнасць, аперыраванне цэлымі эпохамі як прыкмету метанаратыўнасці, сродак падкрэслівання пэўнай людскай агульнасці, паяднанасці гэтым часам,

прасторай, гісторыяй (супольна перажытымі падзеямі). У рамане К. Чорнага “Пошукі будучыні” наратар вызначаецца суб’ектнасцю. У тэксце апавядач (наратар ад першай асобы) даволі часта падкрэслівае сваю прысутнасць і сваё “я” (часам “мы”). Тым не менш ён не бярэ прамога ўдзелу ў асноўных падзеях, а застаецца своеасаблівым сведкам-назіральнікам.

Аднак наратар самапрэзентуе сябе як аднавяскоўца Волечкі Нявады. На яе пытанне, паводле тэксту, “*адказалі мы ўсе хорам*” [6; с. 29]. Апавядач быццам нясе рыдлёўкі з іншымі героямі па просьбе Кастуся Лукашэвіча і канстатуе, што яны, дзеці, былі ўжо гаспадарамі. Калектыўнае наратарскае “мы” ў тэксце сустракаецца не радзей за “я”.

Калі ідзе гаворка пра Волечку Няваду, то і тут для наратара важна падкрэсліць характэрную для таго часу тэндэнцыю да агульнасці людзей: “*Усе бачылі, як Волечка стаяла тварам на захад. [...] Усе заўважылі [...] Неўзабаве мыбачылі*” [6; с. 28]. Прыналежнасць антрапаморфнага наратара да калектывісцкай культуры выяўляецца і ў зваротах да чытачоў: “*Браткі мае, што гэта быў за тон!*” [6; с. 44]

У “Пошуках будучыні” наратар першасны; недыегетычны [7; с. 46] – нягледзячы на аповед ад першай асобы і пазіцыянаванне сябе аднавяскоўцам Волечкі, наратар фігуруе ў аповедзе, а ў гісторыі няма ніякай яго ролі. Асабовы наратар быццам сведка падзей. Такая форма выкарыстоўваецца хутчэй для доказнасці і пераканаўчасці тэксту. Абмежаваны хранікёр у творы чаргуецца з усёведаючым. Экспліцытны наратар чаргуецца з імпліцытным, дыегетычны з недыегетычным. Відавочна, што наратар асабовы, антрапаморфны. Усе гэтыя характарыстыкі наратара і выступ апаведача з “мы”-пазіцыі з’яўляюцца прыёмамі-сродкамі метанаратыўна акцэнтаванай наратыўнай стратэгіі.

Часта ў рамане вялікая колькасць інфармацыі абрушваецца праз другаснага наратара-персанажа, які распавядае пэўную ўстаўную міні-гісторыю. Напрыклад, пра немца многае мы даведваемся са слоў фельчара. Надзвычай доўгія рэплікі, у якіх змяшчаецца ўжо і адказ таго, з кім гавораць, падаюцца празмернымі.

Са слоў Волечкі даведваемся пра ўсё, што адбывалася ў апошні час у Сумлічах. Гэта празмерна для аднаго выказвання персанажа. Тут знаходзім не аналітычныя развагі, а менавіта інфармацыйны выклад, занадта грувацкі для таго, каб персанаж выдаваў яго запар.

Падаецца збыткоўнай і рэпліка Гертруды, калі яна распавядае і пра тое, што Густаў добраахвотна пайшоў першы раз на вайну, і пра дарма аддадзенае золата, пра праклёны Густава з-за душэўнага парывання, пра змаганне сына за ўвесь свет для Германіі.

Аднак падобная збыткоўнасць інфармацыі ў рэпліках таксама з'яўляецца своеасаблівым індикатарам метанаратыўна акцэнтаванай стратэгіі. Відавочна, што на першым месцы ў рамане стаіць данясенне ідэалагічнага зместу. Нездарма знаўца творчасці К. Чорнага А. Адамовіч адзначаў, што пісьменнік у сваіх ваенных творах “нянавісцю ўзбройвае чытача” [1; с. 388].

Згодна з тэорыяй В. Шміда, паўнаватасная падзейнасць (адна з асноўных катэгорый наратыву) вызначаецца рэлевантнасцю (значнасцю) у межах мастацкага свету, непрадказальнасцю, кансекутыўнасцю (уплывае на далейшы ход), незваротнасцю (змены не павінны анулявацца), непаўтаральнасцю. [7; с. 12-13].

Унутраная псеўдападзея – прасвятленне, якое адбываецца з адмоўным персанажам-немцам – аказваецца зваротнай, а таму неспраўднай. Густаву, на вачах якога ляжала пячаць вялікай праўды, падавалася, што рэчы яго душаць. Ён аддаў іх малой выратавальніцы з

думкай, што “усё золата, якое толькі ёсць на свеце, – нікчэмная драбяза і непатрэбшчына перад самім жыццём” [6; с. 42]. Аднак, разам з тым, і ў пачатку рамана не ствараецца ілюзія, што немец станоўчы герой.

Падзеяй завершанай у творы становіцца менавіта змена погляду Кастуся Лукашэвіча, які ўжо ні пры якіх умовах не шкадуе больш ворага, гатовага пасля зробленага яму добра зноў прыходзіць на чужую зямлю з мячом.

У вусны Сымона Ракуцькі, які выратаваў Паліводскага, укладзены словы –выяўленне аўтарскай пазіцыі:

– Які ты к чорту граф, калі ты ў крыві і няшчасны. І князь, і цар, і міністар, кожны той, хто камандуе людзьмі, хто мае права ў руках, каб саджаць іх у турмы і там рабіць з імі што сам захоча, кожны, хто стаіць над людзьмі, толькі датуль граф, пакуль у яго з парэбрын кроў не ідзе [6; с. 68].

І часта падобнае назіраем у іншых выпадках. Адразу бачна, чый пункт гледжання супадае з аўтарскім.

З вуснаў Люцыяна Акаловіча гучыць асобны міні-нарратыв – гісторыя яго жыцця і жыцця яго сям’і; яго бацькі, які марыў пра Польшчу ад мора да мора, смяўся са слова “Беларусь” і ненавідзеў усё, што не з’яўлялася польскім. Распавядае персанаж і пра Паліводскага, які вербаваў людзей службыць Германіі і, такім чынам, Польшчы. Маці яго спалілі, бацьку павесілі, а сам персанаж як вораг сутыкнуўся з Нявадам і быў пабіты на скрыжаванні дарог. “За плячыма ў мяне ганьба, а перад вачыма пустэча” [6; с. 139] Тут мы бачым яскравы падзел герояў на добрых і дрэнных і празрысты аўтарскі пункт гледжання. “Ужо няма ні Чырвонай Арміі, ні Сталіна, ні ўлады, і ўжо немцы ідуць і ідуць наперад”, – агучвае адмоўны

Акаловіч. У словы персанажа ўкладзены думкі, якія аўтар аспрэчвае праз асуджэнне Акаловіча іншымі, станоўчымі героямі.

Наратыўная будова “Пошукаў будучыні” вызначаецца наступнымі асаблівасцямі: наратар часта выступае з “мы”-пазіцыі, перыядычна выяўляецца ў тэксе як экспліцытны; у рамане інфарматыўнае нярэдка замяшчае выяўленчае (шмат празмернага выкладу інфармацыі адным героем); асноўная гісторыя будзецца на цікавым спалучэнні падзейнасці і псеўдападзейнасці; пункты гледжання станоўчых персанажаў супадаюць з аўтарскім. Усе пералічаныя прыёмы садзейнічаюць раскрыццю асноўнай, метанаратыўна акцэнтаванай наратыўнай стратэгіі ў творы.

Аднак, нягледзячы на апраўданая ваенным часам агітацыйныя мэты, у творы беларуская нацыя выявілася як асобная, са сваёй уласнай гісторыяй. Метанаратыўная стратэгія ў дадзеным выпадку прывяла не да безумоўнай адпаведнасці савецкаму сацрэалізму, а да стварэння сапраўднага нацыянальна-філасофскага рамана.

## ЛІТАРАТУРА

1. Адамовіч, А. Класік беларускай прозы // Кузьма Чорны. Чалавек – гэта цэлы свет: успаміны, эсэ, артыкулы, інтэрв’ю, дакументы – Мінск: Мастацкая літаратура, 2016. – С. 375-394.
2. Корань (Сінькова), Л. Кузьма Чорны / Л. Корань // Цукровы пеўнік: літ.-крытыч. арт. – Мінск: Маст. літ. – 1996. – С. 65-114.
3. Коротченко, Е. П. Метанаррацыя // Постмодернизм. Энциклопедия / Под ред. А. А. Грицанова, М. А. Можейко. Мн., 2001. с. 459 – 461.
4. Тычына, М. А. Кузьма Чорны: Эвалюцыя мастацкага мыслення / М. А. Тычына; навук. рэд. В. Ул. Івашын. – Мінск: Бел. навука, 2004. – 168 с.

5. Ткачук, О. М. Наратологічний словник / О. М. Ткачук – Тернопіль: Астон, 2002. – 173 с.
6. Чорны, К. Выбраныя творы / Уклад. і праadm. М. Тычына – Мн.: “Беллітфонд”, 2000. – С. 27-179.
7. Шмид, В. Нарратология / В. Шмид. – Москва: Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.